

ZÁMĚR PAMÁTKOVÉ OBNOVY

Mahenovo divadlo Brno

Technické lóže vedle portálu jeviště

II/2. Etapa (z pohledu hlediště vlevo)

I. LOKALIZACE PAMÁTKY

- 1. Okres:** Brno - město
- 2. Obec:** Brno
- 3. Adresa:** Malinovského nám. 1
- 4. Bližší určení místa popisem:** Mahenovo divadlo
- 5. Cíl záměru:** památková obnova dřevěných prvků technických lóžích vedle portálu jeviště

II. ÚDAJE O PAMÁTCE

- 1. Předmět obnovy:** památková obnova dřevěných prvků technických lóžích vedle portálu jeviště na pohledově levé straně
- 2. Datování:** 1881 - 1882
- 3. Rejstříkové číslo v ÚSKP:** 39240/7-137
- 4. Autor:** projekční kancelář Ferdinand Fellner ml. a Herman Helmer z Vídně
Stavitel: Josef Arnold za dozoru arch. Josefa Nebehostenyho
Sochaři: Franz Dressler, Theodor Riedl
Kameník: Johan Lang
Štukatér: Georgie Weiss
Malíř: J. Schmidt, A. Roth, Teefka; oponu F. Leffler

III. HISTORIE BUDOVY

Budova bývalého Německého městského divadla, poté divadla Na hradbách, později Janáčkova, nyní Mahenova divadla náleží nejen k prvořadým architektonickým památkám v Brně, ale její umělecký, technický a kulturní význam ji navíc včleňuje do evropského kontextu.

Situování divadla na východním okraji městského centra souviselo s rozsáhlou urbanistickou proměnou Brna v druhé polovině 19. století. Podle regulačního plánu z let 1861-63 od vídeňského architekta Ludwiga von Förstera a městského stavitele Johanna Lorenze byly na místě zbouraných hradeb postupně budovány rozlehlé uliční prospekty, reprezentační veřejné budovy, obytné domy a promenádní parky. Podobně jako krátce předtím ve Vídni byl mezi historické jádro a předměstí vložen útvar Okružní třídy.

Nové divadlo vzešlo z iniciativy městské rady a zvláště starosty Gustava Winterhollera. Stavba byla zahájena 18. července 1881 a 31. října 1882 se konalo slavnostní uložení závěrečného kamene, takže včetně projekčních prací trvala pouhých 18 měsíců. Budova zaujímající plochu 2700 m² si vyžádala náklad 500.000 zlatých. Na realizaci se podílela početná řada vídeňských a brněnských podnikatelů, umělců a řemeslníků.

Architektonický návrh divadla zadal stavebník vídeňské kanceláři architektů Ferdinanda Fellnera ml. (1847 - 1916) a Hermanna Helmera (1849 - 1919), kteří se specializovali na projektování divadelních budov. Na území bývalé Rakousko-uherské monarchie i v okolních zemích realizovali od Hamburku po Oděsu celkem 48 divadel.

Jen v Čechách stojí další čtyři, vybudovaná vesměs pro německé menšiny v českých městech nebo v německých oblastech českých zemí (Liberec, 1881 - 83; Karlovy Vary, 1883 - 86; Praha - Smetanovo divadlo, 1886 - 87; Jablonec, 1906 - 07). K nim patří ještě Městské divadlo v Mladé Boleslavi (1906 - 09), jehož exteriér však navrhli architekti Rudolf Kříženecký a Emil Králík, a Prozatímní divadlo na Ratvitově (Žerotínově) náměstí v Brně (1871), zbořené v roce 1882.

Divadlo zaujímá půdorys obdélníka a obrací se kratší stranou hlavního průčelí do dnešního Malinovského náměstí. Prostranství před čelní frontou je upraveno jako kruhový květinový parter. Segmentová ramena příjezdové rampy ústí do trojosého portiku uprostřed, jehož toskánské sloupy a pilíře nesou v patře balkon. Na něm spočívá lodžie s korintskými sloupy a trojdílným kladím, na které dosedá v šíři lodžie trojúhelný štít s plně plastickou figurální výzdobou. Střed vyplňuje řecký bůh Dionýsos na voze taženém lvy a panterou. Čtyřspřeží doprovázejí okřídlené postavy géniů s planoucími pochodněmi. Pololežící ženské akty v koutech tympanonu představují vlevo Kalliopé, múzu epického zpěvu, vpravo Melpomené,

múzu zpěvu a tragédie. Boční části průčelí mají v ose prolomen vstup a nad ním v patře edikulové okno, jehož segmentový fronton doplňují figurální alegorie tragédie a komedie. Budova končí kuželkovou balustrádou, obíhající po celém obvodu. Na průčelních nárožích drží dvojice amoretů štítů, na nichž bývaly zlaté nápisy: Kráse stánek - múzám domov. Střed průčelí akcentuje střešní oblouk s plastickým znakem města a završený skupinou Thálie sedící na labuti, jejíž slávu vytrubují dva pozouněři. Trojrozměrná sochařská díla dotvářejí ještě nízké reliéfy: trojdílný vlys s hrajícími amoretami v lodžii a girlandy spojující hlavice pilastrů. Autorem sochařské výzdoby na exteriéru a v interiéru divadelní budovy byl Vídeňan Theodor Friedl (1842 - 99), jenž svým pojetím navazoval na barokní sochařství. Tematicky a stylově podobnou plastickou výzdobou vytvořil řadu dalších Fellnerových a Helmerových divadel. Ostatní fasády budovy jsou pojednány po architektonické i výzdobné stránce střídmeji. Figurální alegorie s putty mezi horními okny provedl ve sgrafitu vídeňský malíř Adolf Roth.

Vnějšek divadla představuje reprezentativní doklad historizující architektury ze závěru období tzv. přísného historismu (1850 - 80). Její tvůrci čerpali z pozdně renesanční architektury toskánské a benátské oblasti, přičemž vědecké studium historických předloh uváděli do rovnováhy s jejich tvůrčí transformací. Na rozdíl od neorenesanční architektury exteriéru budovy převažuje v interiéru neobarokní pojetí, charakteristické už pro fázi tzv. pozdního historismu. Harmonizační tendence na vnějšku budovy je uvnitř vystřídaná zřetelným úsilím o emocionální účín. Fellner s Helmerem patřili k prvním architektům, kteří v Brně zahájili právě stavbou městského divadla tuto stylovou změnu. Renate Wagnerová-Riegrová, jedna z předních znalkyň vídeňské historizující architektury, vyzdvihla u prací této architektonické dvojice velké bohatství, dekorativní jistotu a hravou lehkost. Za vstupním průčelím se rozkládá v plné šíři budovy trojdílný vestibul, jemuž v horním podlaží odpovídá rovněž trojdílný foyer.

Za vestibulem je do prostoru otevřeného galeriemi vestavěno monumentální trojramenné schodiště, jehož hlavní rameno vede k lóžím v parteru a zbývající dvě ke koridoru v patře, který spojuje foyer s hledištěm. Vysoká schodištní hala mezi vestibulem a hledištěm představovala u našich divadel výjimečný příklad a jen omezeně se vyskytovala i v divadelních realizacích vídeňské autorské dvojice. Kruhový strop hlediště podkovovitého

půdorysu dekoruje šest lunet s temperovými malbami alegorií tragédie, tance, lyriky, komedie, zpěvu a hudby od Julia Schmidta (1854 - 1935) z Vídně a Olgy Fialkové (1848 - 1930). Z množství lóží v přízemí a na dvou balkonech jsou výtvarně zdůrazněny lóže v proscéniu. Zbylý prostor pod stropem vyplňuje galerie s třetím a čtvrtým pořadím. Čela lóží zdobí pilastry a v prvním pořadí karyatidy. Proscénium stejně jako strop rámuje a člení bohatě plasticky a malířsky zdobené bordury.

Opona s náročnou makartovskou figurální kompozicí od vídeňského malíře Franze Leflera (1831-98) se nezachovala. Všechny společenské části divadelního interiéru pokrývá prakticky souvisle ornamentální výzdoba z prolínajících se plastických a malovaných prvků s výrazným podílem zlacení, které prováděl Johann Schonthaler z Vídně. Zejména u schodiště rozvinuli architekti spolu s dekorátéry naplno své pojetí, jež v duchu pozdního historismu oživovalo vypjatě reprezentativní tendence barokního slohu.

V roce 1881 došlo k požárům několika divadel: na jaře vyhořelo divadlo v Nizze, v srpnu Národní divadlo v Praze a zvláště tragické následky měl oheň v Okružním divadle ve Vídni. Tyto události se promítly do nového rakouského stavebního zákona a vedly k některým zásadním úpravám i u brněnské stavby.

Z požárně bezpečnostních důvodů byl zvětšen počet východů a klenutých schodišť k nim a prostory byly celkově dimenzovány tak, aby obecnstvo v případě nutnosti mohlo divadlo co nejrychleji opustit. Zásadní krok však znamenalo rozhodnutí o elektrifikaci divadla, kterou provedla pařížská Société électrique Edison spolu s vídeňskou komanditní firmou pro využití elektřiny Brückner, Ross a spol. Do Brna přijel v roce 1882 Francis Jehl, asistent proslulého vynálezce Thomase Alvy Edisona, který se podílel na jeho pokusech při vytváření vhodného vlákna pro první žárovku, aby v divadle projektoval a instaloval elektrické osvětlení. Pouze pro potřeby divadla byla postavena v Offermannově, nyní Vlhké ulici parní elektrárna. Brněnské divadlo tak získalo pozoruhodný primát: stalo se prvním plně elektricky osvětleným divadlem na evropském kontinentě. Jedna Edisonova žárovka z roku 1882 byla proto umístěna do zdobného měděného pouzdra, uloženého do závěrečného kamene. (Dnes je vystavena ve vitrině u hlavního schodiště.) Sám Edison navštívil Brno v roce 1911.

Městské divadlo v Brně se po dokončení těšilo mimořádné pozornosti odborníků i veřejnosti. Tisk připomínal, že architektonicky, umělecky a provozně konkuruje nejvýznamnějším stavbám ve Vídni. Jako první důsledně odpovídalo po technické a bezpečnostní stránce zpřísněným předpisům pro divadelní stavby. Konstatovala to například exkurze Rakouského spolku inženýrů a architektů, jehož členové zhlédli na pozvání starosty Winterhollera nové divadlo již 17. prosince 1882. O elektrickém osvětlení podrobně referovaly prvořadě elektrotechnické časopisy ve světě.

V letech 1971 - 78 se uskutečnila komplexní stavební rekonstrukce Mahenova divadla, které téměř devadesát let sloužilo v podstatě v originální podobě a s původním technickým vybavením. Všechny části architektury a výtvarné výzdoby divadla prošly odbornou restaurací, chybějící detaily doplnily kopie podle dochovaných fragmentů. Terazzo vestibulu nahradila nová dlažba jednoduchého ornamentu ze dvou druhů mramoru. Nově byl pořízen korunový lustr úpravou sériově vyráběného typu. Nezbytné interiérové doplňky - atypická osvětlovadla, bufetový pult, vitríny, sedačky, reproduktory a kryty radiátorů topení - navrhl ve stylovém duchu divadla brněnský architekt Jindřich Kumpošt ml. Od počátku 90. let byla zahájena postupná obnova exteriéru i interiéru divadla zaměřená zejména na restaurátorské a udržovací práce. Vzhledem k tomu, že práce probíhaly po etapách, bylo rozhodnuto respektovat barevnou koncepci danou úpravami Uměleckých řemesel v 70. letech 20. století.

IV. POPIS

Vedle portálu jeviště Mahenova divadla jsou z obou stran situovány technické lóže. Plastická výzdoba navazuje charakterem dekoru na divácké lóže ve všech pořadích.

Sondážním průzkumem bylo zjištěno, že dekorativní výzdoba obkladů a poprsní lóže tvoří dřevěná základna a dřevěné plastické prvky architektury, do které jsou vkládány sádrové odlitky.

V. CHARAKTER POŠKOZENÍ

Dřevěný korpus poprsní lóží je uvolněný od podkladu. Stávající povrchová úprava je popraskaná a na exponovaných místech odřená. Technické spoje dřevěných prvků jsou rozeschlé a uvolněné, pevně zaklížené kazety praskají. Profílance obkladů a lišt je na mnoha místech mechanicky poškozená. Zlacení technikou metalu je provedené neodborně, podklad není vyhlazený, linie nejsou začištěné, plochy jsou odřené. Zlacení bronzem je zčernalé a mechanicky poškozené. Čalounění lóží je dožilé.

VII. NÁVRH POSTUPU PRACÍ

- odstranění textilního čalounění
- odstranění povrchových nátěrů obroušením
- truhlářská oprava, stabilizace obkladu, výměna lišt, vydřevení prasklin špánováním, vyplnění technických spojů, tmelení, broušení
- petrifikace dřeva, napuštění dřeva insekticidními a fungicidními prostředky
- doplnění poškozeného sádrového dekoru
- revize a oprava spojů mezi sádrovými prvky
- injektáž uvolněného dekoru
- krycí nátěr – v charakteru satin – (např. nátěrový systém fa Herbol), barevnost dle odsouhlasené koncepce
- zlacení dřívků polosloupů a dalších prvků dle originálu technikou metalu

- zlacení geometrického a rostlinného ornamentu bronzováním (např. fa Johann Deffner)

VIII. MATERIÁLY

- insekticidní prostředky (např. fa Herbol)
- fungicidní prostředky (např. fa Herbol)
- stolařský tmel
- krycí nátěr – Herbol „Profi-satin“ v barevnosti dle odsouhlasené koncepce
- zlacení technikou metalu na mixtion
- zlacení rostlinného ornamentu bronzem (např. Fa Johann Daffner)
- doplňky - smrkový masiv, sádra odlévané do lukoprénových forem

IX. ZÁVĚR

Cílem prací je památková obnova obkladů poprsní technických lóží, sloupů a dekorativní výzdoby, na kterou naváží další etapy oprav diváckých lóží.